

Tiyatro Tarihimizin Mühim bir Faslı

İlk Türkçe Piyes Nasıl Temsil Edildi?

Aptülmecit'in sarayındaki Tiyatro — DON GRİGORYO ve ODUN
KILIÇ — Hasköy Tiyatrosu mahkeme kararıyla kapattırılıyor —
Agop Vartovyan nasıl yetişti ?

Yazan: REFİK AHMET

Aptülmecit'in Dolmabağçe sarayındaki tiyatroya getirttiği Ecnebi Opera ve Operet heyetlerinin muzikasını o zaman sarayda teşkil edilen hademei hassai şahane heyeti teşkil ediyordu. Hademei hassadan bir kısmı bilhassa bu iş için hususî surette ve iyti-na ile yetiştirilmekte idi. Garp musikisini o zaman Avrupadan getirtilmiş olan en yüksek üstatlardan öğrenen Türk gençleri git gide ecnebi sahne artistlerine mükemmelen refakat edebilmeğe başlamışlardı.

Günün birinde saraydaki musikî teşkilâtına mensup bâzı gençlerin aralarında gizli gizli içtimalar tertip etmekte

Gedikpaşa Tiyatrosu Müdürü Agop Vartovyan

[Bu resim eski bir fotografinden' Ressam Münif Fehim Bey tarafından istinsah edilmiştir.]

oldukları işidildi; bu toplanmalar dikkati calip göründü. Hademei hassa sınıfının amatör gençlerinin gizli gizli padişah aleyhinde bir suikast hazırlamakta oldukları söylenmeye başladı. Saray muhafızları gençleri sıkı bir tarasut altına aldılar. İlk günlerde şüpheler hemen hemen teyyüt etmeye başlamıştı. Temsil bulunmadığı bir akşam gençlerin toplu bir halde tiyatro salonuna girdikleri görüldü. Mesele anlaşılmiş, herşey meydana çıkmıştı: Suikastçılar son tertibat ve hareket kararını almak üzere birleşiyorlardı, işte şimdi cürmü meşhut halinde yakalanabileceklerdi.

Bu mütalâa ile silâhlarını ellerine alıp gençleri tevkif etmek üzere içeriye girenler garip bir manzara karşısında kaldılar... Hademei hassa amatörleri kendi kendilerine piyes temsil ediyorlardı.

Filvakî bu san'at heveslisi gençlerin suikastla filân alâkaları yoktu; ecnebi tiyatro heyetlerinin temsillerinde bazan figüranlık ta yapmakta olan bu gençler kimseye haber vermeden, kendi kendilerine çalışmışlar, bir temsil heyeti vücuda getirmişler, bir suflör ayırmışlar, bir de türkçe piyes yapmışlardı, bu gece de eserlerini gizlice prova ediyorlardı...

Keyfiyetten derhal haberdar edilen Aptülmecit, gençlerin bu teşebbüslerinden çok memnun olmuş, onları mükâfatlandırmış, teşvik etmiş, açıktan açığa çalışmalarını söylemişti. Hademei hassa amatörlerinin hazırladıkları türkçe piyes az bir zaman sonra saray tiyatrosunda temsil edilmiş, muvaffakiyet kazanmıştı.

Otuz sene evel Pariste Larevü Teatral mecmuasının türk temaşa san'atına tahsis etmiş olduğu hususî nushayı yazmış olan Mösyö Adolf Talâsso, bu hadiseyi Türklerin tiyatro sahasında attıkları ilk adım olarak gösteriyor, fakat yazık ki ne bu ilk piyesin ismini, ne de bunu oynayanların adlarını zikretmiyor.

Saray tiyatrosunda türkçe temsil edildiği haberi şehre yayıldığı zaman san'at muhipleri büyük bir sevinç duymuşlar, büyük ümitlere düşmüşlerdi. Bu arada Naum tiyatrosunda İsteban Ekşiyan'ın idaresinde Bedros Mağakyan, Çamaşırıyan, Matmazel Fani ve saireden mürekkep bir ermeni tiyatro heyeti İtalyancadan terceme edilmiş Don Grigoryo isimli üç perdelik bir piyesle Odun—kılıç isimli bir komedi türkçe olarak temsil ettiler, Aptülmecit bu temsilde hazır bulundu.

Sirapyon Hekimyan bu ermeni trupunun reisi sayılıyor ve heyete eser hazırlıyordu. 1857

İstanbulun bu seneler zarfındaki tiyatro hayatını şöyle kısaca tesbit etmek kabildir: Zaman zaman ecnebi truplar gelip ecnebi lisanelerinde temsiller veriyorlardı. Memlekette yerli ermeni gençlerinden de bâzı artistler yetişmekte, ermenice temsiller vermekte idi. Bunların belli başlıları yukarıda isimlerini saydıklarımızdı. 1858 senesinde Hasköyde ermeni mektebinde bunlardan ayrı olarak bir gençler gurupu ermenice temsiller vermiye başladı. Hasköy Nersisyan mektebi muallimlerinden Mardiros Mınakyan, Tomas Fasulyacıyan, Nikogos Tülbentciyan bunların arasında idi. Yedikule Ermeni Hastanesinde doktor olan Karekin Çarasyan da bu heyetin rejisörü idi. «1859» da Altundüri Arakel isimli bir ermeninin teşebbüsüyle Hasköyde Ermeni mektebi civarında bir tiyatro binası yaptırıldı, burada henüz ilk temsil verilmişti ki Beyoğlundaki büyük tiyatronun müstéciri Naum efendi İstanbulda tiyatro oynatmak imtiyazının kendisine verildiğini söyleyerek Hasköylüler aleyhine bir dâva açtı, Hasköy tiyatrosu «1860» senesi martında mahkeme kararıyla kapatırıldı. Tiyatro hayatı tekrar Mişel Naum efendinin tiyatrosuna inhisar etmiş oluyordu. Bu sefer Hasköylü Ermeni san'atkârları da Naumun tiyaiosuna gelmişler, burada ermenice temsiller vermiye başlamışlardı. Motti'nin Haçaturyan tarafından ermeniceye terceme edilmiş olan Aristodem isimli dramı bu gençler tarafından oynanmış, Aristodem'in kızı İksira rolünü oynayacak kadın artist bulunamamış, genç muallim Mınakyan kız rolüne çıkarılarak temsil verilmişti. Bu oyun bilâhare sahnede uzun müddet saltanat sürmüş olan Mardiros Mınakyan'ın üzerine ilk defa dikkati celbetmiş olması itilariyle ayrı bir ehemmiyeti haizdir.

Yine bu sene zarfında İzmirde bulunan Ermeniler de orada bir tiyatro heyeti teşkil ettiler. Gerçi mahallî tiyatro hareketleri genişlemekte idi, fakat türkçe temsiller kesilmişti.

Hasköyde mahkeme kararıyla seddedilen tiyatronun sahibi Altundüri ve kardeşleri Beyoğlunda Ermeni kilisesi emvalinden olan Kafe Oriyantal'ı kiralararak «Şark» tiyatrosu ismini verdiler, burada muntazam temsiller vermek için hükümetten izin aldılar, «1861» senesi Kânunuevvelinin 14 üncü günü burada ilk temsili verdiler. Mardiros Mınakyan, Tomas Fasulyacıyan, Serope Benliyan, Agop Vartoviyan bu tiyatrodaki şöhret ve kemal bulmuş san'atkârlardır ki bilâhare her birinin memlekette yerli tiyatroya muhtelif sahalarda hizmet etmiş olduklarını görüyoruz. Kadın san'atkâr bulmak hususunda hayli müşkilâtle karşılaşan bu tiyatronun ilk rejisörü Bedros Mağakyan'dı; fakat çok geçmeden sinyor Asti isimli ihtiyar ve tecrübeli bir İtalyan rejisör seçilmiş ve bu kıymetli adamın memlekette tiyatro işlerini têsîs ve tanzimde emeği geçmiştir. Sinyor Asti Şark tiyatrosunda heveslilere muntazam tiyatro dersleri verilmiş, memleketimizde tiyatro istilâhlarını tesbit etmiştir.

Şark tiyatrosu «1863»e kadar muntazam temsiller verdikten sonra kapanmış, oldukça meharret ve şöhret kazanan Ermeni sanatçılar şuraya buraya dağılmışlardır. «1866» da Simon Tıngır isimli bir Ermeni Şark tiyatrosunu yeniden faaliyete geçirmiş, burada tekrar Ermenice temsiller verilmiştir. Bu sırada Naumu tiyatrosunda da Ohanes Acemiyan'ın idaresinde başka bir Ermeni trupu kendi dillerinde temsil vermekte idi. Şark tiyatrosu «1868» de bir Yunanlıya kiralanmış, tiyatroluktan çıkmış, Alkazar dö Bizans ismi altında canbahaneye tahvil olunmuştur.

Şark tiyatrosunun kapanması Ermenice temsillerin artık seyirci bulmamaya başlamasından ileri geliyordu. İş tavsanıştı. Tiyatro heyetleri çoğalmıştı, fakat bunların hepsini doyurabilecek bir seyirci kütlesi yoktu. Şark tiyatrosundan yetişip te etrafa dağılan Ermeni san'atkârlar ayrı

ayrı truplar teşkil etmişler, ekmek paralarını çıkarmaya çalışıyorlardı. Yeni bir çalışma sahası, yeni müşteri bulmak lâzımdı. Bu dağınık heyetlerden Asya çemiyeti ismini taşıyan trupun en göze çarpan san'atkâri Agop Vartoviyan, eski aktör Garabet Papazyan'ın tavsiyesi üzerine yeni bir tecrübeye girişti, «Sezar Borciya» piyesini türkçeye çevirterek temsil etti, muvaffak oldu. «1868».

Mösyö Soyle isimli bir Fransız Gedikpaşada bir hipodrom yaptırmış, burada zaman zaman temsiller, oyunlar gösterilmiş, M. Solye burayı bırakıp kalkıp gitmişti. Agop Vartoviyan burasını tutarak faaliyete geçti, ikinci sınıf san'atkârlarla işe başladı, rağbet gördü, az zamanda devrinin en tanınmış sanatçıları kendisine iltihak ettiler. Agop Vartoviyan önceleri Üsküdar'da Aziziye tiyatrosunda, Kadıköy'de, Beyoğlunda, Gedikpaşada temsiller vermiş, halkın ayağına gitmiş, trupunu tanıtmış ve sevdirmişti; şimdi artık Gedikpaşa tiyatrosunda yerleşiyor, halkın kendi ayağına gelmesini bekliyordu; filvakî öyle oldu.

Muhtelif münevver Türklerin, bu arada bilhassa Lehcetülhakayık müellifi Ali Beyin yalnız türkçe piyes oynamak hususundaki teklifleri Agop Vartoviyan'a pek mülâyim geliyordu. Bu takdirde bir taraftan tiyatrosunu hükümetin himayesi altına koyacak, yardım görecekti, bir taraftan Türk halkını tiyatroya getirecek fazla varidat temin edecekti. Agop Vartoviyan bu iki arzusunda da muvaffak oldu.

1870 senesi Mayısın 24 üncü günü çıkan büyük Beyoğlu yangınında Naum tiyatrosu yanmış kül olmuştu. İstanbulun tiyatro hayatı artık Gedikpaşa tiyatrosuna, buradaki türkçe temsillere inhisar ediyordu.

Türk müelliflerin edebiyat eserlerinin sahneye konulduğu bu parlak devir başlı başına bir tarihtir, ayrıca tetkik edilecektir.

